

Aleksandra NIKČEVIĆ-BATRIĆEVIĆ (Podgorica)

Filozofski fakultet – Nikšić

**OPIRANJE GENERALIZACIJI:
JOŠ JEDNOM O FEMINISTIČKOJ KNJIŽEVNOJ TEORIJI**

U pitanju je kratak prikaz zbornika tekstova koje je pod naslovom *Kembridžov priručnik za feminističku književnu teoriju* objavila izdavačka kuća Kembridž juniversiti pres. Knjigu je priredila Elen Runi, profesorka sa Univerziteta Braun, dok su ostali saradnici poznata imena u oblasti teorije o kojoj je riječ. Knjiga je podijeljena na tri dijela u kojima su analizirani različiti aspekti ove teorije.

Ključne riječi: *tekst, tradicija, feministička književna teorija, generalizacija*

U izdanju Kembridž juniversiti presa (Cambridge University Press) objavljen je *Kembridžov priručnik za feminističku književnu teoriju*, zbornik tekstova koji je priredila Elen Runi, profesorka književnosti s Univerziteta Braun (SAD) i autorka velikoga broja studija iz domena književne teorije. Ovom prilikom Runijeva je za prestižno Kembridžovo izdanje okupila zavidan broj saradnika koji su svojim dosadašnjim radom značajno uticali na razvoj feminističke književne teorije. „Feminizam je“, kako Runijeva piše u predgovoru, „dramatično uticao na način na koji čitamo, predajemo i ocjenjujemo književne tekstove. Feministička književna teorija promišljeno krši tradicionalne granice između književnosti, filosofije i ostalih društvenih nauka, pomažući nam tako da na najbolji način razumijemo konstruisanje roda i njegovo predstavljanje kroz jezik.“¹

Zbornik je podijeljen u tri segmenta koji nose sljedeće naslove: „Pojava problematike“, „U osvit feminizma: žanr, period, forma“ i „Primjena feminističke teorije“, u okviru kojih se problematizuju sljedeća pitanja: pitanje kanona i pojava feminizma Afroamerikanki, feministička estetika čitanja, od-

¹ Svi su citati i parafraze u ovom tekstu iz knjige *The Cambridge Companion to Feminist Literary Theory*, ed. Ellen Rooney, Cambridge University Press, Cambridge, 2006.

nos feminizma i romana kao žanra, odnos autobiografije i feminističkoga subjekta, pitanje modernizama i feminizama, *žensko pismo (écriture féminine)* francuskoga feminizma, odnos feminizma i popularne kulture. U trećem dijelu zbornika preispituje se primjena feminističke teorije u doba poststrukturalizma, feministička teoretizacija kolonijalne/postkolonijalne književnosti, feminističko razmatranje rasnoga pitanja, psihoanalitička književna kritika, kvir politika, kvir teorija i budućnost „identiteta“.

U do sada objavljenim kritičkim osvrtima na ovu knjigu afirmisan je naučni diskurs u kome je napisana, živ stil i efektno oblikovan izraz, izvanredna argumentacija i diverzitet po pitanju pristupa problematici feminističke književne teorije. Neki od tekstova jasan su pokazatelj feminističkih kritičkih principa u primjeni u analizi književnoga teksta, dok se u drugima autorke vraćaju korak unazad kako bi reartikulisale razvoj pojedinih feminističkih književnih metoda i „interakciju feminizma, književne kritike i književnosti“.² Zbornik predstavlja svojevrsan napor da se u okviru teorije koja je raskošnoga hronološkoga zamaha i stalno otvorenih i novih izražajnih mogućnosti, drsko okrenuta isprobavanju glinenih nogu maskulinoga društvenog i književnog koncepta, izdvoje esencijalni elementi koji je čine. Runijeva piše da i kratak osvrt na istoriju nastojanja feminističkih književnih teoretičarki da sumiraju kolektivni projekat i otkriju izrazito i rastuće zanimanje prema samoj mogućnosti takvoga sinoptičkog pogleda jeste pokušaj koji se najbolje prepoznaje u pitanjima o uslovima inkluzije i ekskluzije koji su u središtu svakoga nastojanja da se definišu granice feminizma. Na tom fonu „napor da se predloži definicija, genealogija ili istorija feminističke književne teorije, iz pedagoških razloga, razloga političke jasnosti ili čak iz razloga intelektualne razumnosti za ovu oblast kao cjelinu, prijeti da pojednostavi ono što je na nepromjenjiv, možda neiskorjenjiv način, kompleksno“.

U otkrivanju unutrašnjih veza, simetrija i opozicija u okviru viševjekovne feminističke priče, Runijeva i saradnici nerijetko zastaju i idu unazad ne bi li, iz perspektive nekih ranijih talasa feminističke teorije i prakse, saznali na kakve nas je staze početak dvadeset prvoga vijeka u preplitanju ove priče odnio. Vraćamo se tako na već izrečenu konstataciju kako nije teško primijetiti da su feminističke književne teorije varijeteti, da su heterogene i konfliktne: „feminističke književne teorije jesu kolektivne konverzacije (često kontradiktorne i uzrujane) feminističkih čitalaca koje se odnose na značenje i praksu čitanja, intersekcije subjekatskih formacija kakve su rasa, klasa, seksualnost, rod i književno djelo. Feministička književna teorija uspješno je

² Nerijetko se u razmatranju individualnih poetika insistiralo na ovoj vrsti interakcije. Adrien Rič napisala je u jednom eseju da je neminovno da, ukoliko želite da naučite nešto o poetici Mjurijel Rukejser, pažljivo analizirate interakciju poezije, politike, seksualnosti i nauke.

intervenirala u književnim studijama u cjelini, iznova promišljajući pitanje roda, kanona i estetike; u ovom smislu, ona više nije radikalna jer je transformirala sopstveni djelokrug“. Ipak, radikalno teorijsko promišljanje o onome što su feministkinje „uradile“ izučavanju romana nudi Nensi Armstrong, koja piše o romanu kao o „žanru čija je kritička percepcija najradikalnije modificirana feminističkim pitanjima“. U priči o feminizmu koji je preorijentisao „klasično“ čitanje romana, Armstrongova se direktno bavi ovom transformacijom pomjerajući fokus kritičke pažnje od „nedostatka“ koji karakteriše muškoga protagonistu do pitanja što je to protagonistkinji nedostajalo. Ona ispituje razlike do kojih je ova promjena dovela i postavlja pitanje što je zapravo nedostatak: „Feministička književna teorija načinila je brzu i efektanu intervenciju u čitanju proze, kada je ubijedila čitavu generaciju čitalaca da razmotri što to nedostaje protagonistkinjama a ne njihovim muškim pandanima. Osamdesetih godina ovaj način čitanja promijenio je ne samo izbor romana koji su čitani i predavani u učionicama već i zamišljeni odnos između individue i nacije koji je podsticao identifikaciju čitalaca s protagonistom. Feminističke kritičarke počele su da čitaju Defoovu *Mol Flanders* umjesto *Robinzona Krusoa*, *Pamelu* Semjuela Ričardsona umjesto *Toma Džouns*a Henrija Fildinga, i *Emu* Džejn Ostin umjesto *Veverlija* Voltera Skota“.

Ketrin Mulin pokušava da dokuči složen odnos između dvije „kompleksne ideološke formacije“, modernizma i feminizma, i u tom kontekstu potencira pitanje revizije kanona i tradicionalnih koncepcija modernizma kao perioda kojim je dominirao trijumvirat Eliota, Paunda i Džojlsa, a u okviru koga su autorke poput Virdžinije Vulf, Gertrud Stajn ili Nele Larsen stvarale svoje sopstvene modernizme. Ona navodi da postoje mnogi feminizmi, ali i mnogi modernizmi: „niz diverzitetnih i čak nekompatibilnih estetskih praksi obično se označava terminom modernistički i on uključuje futurizam, simbolizam, imažizam, vorticizam, ekspresionizam i nadrealizam. Svi pokušaji definisanja modernizma uglavnom su opštega tipa, a uobičajena definicija modernizma kao umjetnosti specifičnog istorijskoga perioda naglašava i istorijsku podudarnost sa feminizmom“. U hronološkom smislu, period od 1890. do 1930. godine bio je, simultano, vrijeme pojačane feminističke agitacije jer su žene u raznim zemljama „počele da se obrazuju na univerzitetima, da rade u neuobičajeno velikom broju, da se bore za pravo glasa“. U domenu politike postavljale su i pitanja o rodu i seksualnosti. Osim toga, književna kritika bila je, prema riječima Mulinove, svjesna uspona „nove žen“ i krize u seksualnoj politici koju je ona personifikovala – završna decenija devetnaestoga vijeka dovela je do povećane feminizacije književnoga tržišta jer je objavljeno više od stotinu romana u kojima je predstavljena „nova žena“ i koji su preispitivali konvencionalni viktorijanski zaplet o braku. Estetski radikalizam modernizma počeo je da se razvija uz politički radikalizam „prvoga talasa“

feminizma, zaključuje autorka i navodi riječi Džejn Eldridž Miler, koja smatra da romansijerke eksplicitnoga feminističkog stava (kakve su bile Roda Barton i Oliv Šrajner) nije bilo lako uključiti u modernistički kanon. Umjesto toga, ova vrsta feminizma često je bila konstruisana kao jedna od ideologija protiv kojih je trebalo da se pobune modernistički poslenici.

Rej Čou napisala je tekst u kome razmatra pitanje spornog odnosa između feminističke teorije i poststrukturalizma. „Čou čita taj odnos kroz problem subjekta, što je tema kojoj se feministička književna teorija neprestano vraća, bilo u formi 'dekonstrukcije' žene ili statusa 'lične kritike' ili žanrova kakvi su autobiografija i memoari. U Deridinom radu ona prepoznaje „napor da se radikalizuju (značenje) značenja na način na koji se konvencionalno izvode iz različitih postojanih formi identiteta, uključujući tekst, istoriju, misao, kao i sam subjekat“. U tekstu o autobiografiji i feminističkom subjektu navodi se da je feminizam oduvijek imao gotovo simbiotsku vezu s autobiografijom. Linda Anderson piše da, ako se osvrnemo na rane stadijume ovog odnosa, možemo primijetiti kako je šezdesetih i sedamdesetih godina dvadesetoga vijeka, za trajanja drugoga talasa feminizma, autobiografija obezbjeđivala privilegovani prostor za žene u okviru kojega su mogle da otkriju nove forme subjektiviteta kroz čitanje autobiografskih napisa iz pera žena i kroz produkciju tekstova koji su istraživali ženski subjekat na iskreniji i inventivniji način. Kasnije, pak, „kada je poststrukturalistička teorija počela da transformiše feminističko mišljenje, autobiografija je postala poprište za glavne teorijske debate o subjektu“.

U uvodu teksta o francuskom feminizmu Kari Veil piše da se francuski feminizam uglavnom povezuje sa grupom spisateljki koje su stekle reputaciju u Francuskoj sedamdesetih i osamdesetih godina dvadesetoga stoljeća. Iako sebe nijesu smatrale grupom, one su na nov način promovisale razmišljanja o ženama, njihovim tijelima i žudnjama, čime su znatno uticale na lokus feminističkoga razmišljanja u američkoj sredini. Elen Siksu, Lis Irigaraj i Julija Kristeva, za čije su djelovanje suštinske Sosirova lingvistika i Lakanova teorija subjekta, razvile su sistem analize koje je bio radikalno različit od onoga koji je praktikovan u anglo-američkom svijetu. Kroz discipline kao što su lingvistika, psihoanaliza i filosofija, svaka od teoretičarki kretala se ka dekonstrukciji maskulinoga načina pisanja koji teži da poveže feminino s iracionalnim, dezorganizovanim načinima pisanja: jezik je, tvrde one, potisnuo ono što je feminino, „potčinjavajući ga simbolizaciji patrijarhalnoga sistema imenovanja i kategorizacije“. U praksi je njihovo pisanje težilo da postojeće binarne opozicije (muško/žensko, racionalno/iracionalno itd.) dekonstruiše koristeći simbolizam fluidnosti i ženske seksualnosti u suočavanju sa falocentrizmom zapadnoga filozofskog pisanja. Ono što je francuski feminizam učinilo tako popularnim, navodi Veilova, ima veze sa tradicionalnom zavod-

ljivošću „francuskih stvari“ i kompleksom niže vrijednosti koji su Amerikanke ošetile u odnosu na sofisticiran stil njihovih sestara sa Kontinenta. Zavodljivost je predstavljala dio te priče, potvrđuje ona: to su bili tekstovi koji su, pored sveg intelektualizma koji ih je karakterisao, govorili o žudnji i tijelu, o erogenim zonama žene i o mogućnostima otpuštanja njihove libidalne snage u pisanju. Za francuske feministkinje, ženska žudnja najviše je potiskivana i obuzdavana od strane patrijarhata-*jouissance*, francuska riječ za „orgazam ili za zadovoljstvo tako intenzivno da je u isto vrijeme u tijelu i van njega, postalo je pomodan termin književne teorije za intenzitet koji, poput ženskoga zadovoljstva, jeste izvan jezika, zaključuje Veilova.

U ovim tekstovima autorke se pozivaju na mnoga uticajna imena, kakvo je, na primjer, ime Barbare Džonson, čiju studiju *Kritička razlika* citiraju u pokušaju definisanja kompleksnog odnosa između teorije i književnosti. Džonsonova tvrdi da feminističku teoretizaciju treba održavati usklađenom sa tekućim izazovima književnoga teksta; da treba obratiti pažnju na vezu između različitosti i tekstualnosti koja ima posebnu rezonantnost za feminističku teoriju; na čitav raspon tema koje jasno odgovaraju stavu prema kome feministička književna teorija potvrđuje tezu da žensko čitanje ima posebne posljedice i da donosi značenje koje je intelektualno, politički i poetički novo; da čitateljke raznolikošću svojih čitanja i interpretacija, izlažu na svijetlo dana maskulinizam nekadašnjih čitalaca i čitanja; da imaju aktivan odnos prema tekstu, odnos koji blisko prati djelovanje označitelja, njegovih kontradiktornih pokreta i sposobnosti da iznenadi. Sagledano kroz ovu perspektivu, kako navodi Runijeva, čitanje je tranzitivno: čitanjem mijenjamo tekst, a žensko čitalačko iskustvo je drugačije zbog toga što žene čitaju kako bi razvrgnule prethodne falusne paradigme i kako bi nagovijestile još uvijek zamislive tekstualne mogućnosti koje obeskrepljuju „raspoložive paradigme“ i ostavljaju nam istraživanje koje karakterišu ambivalentnost, kontradiktornost i konfliktnost.

U knjizi se apostrofira i stav da se „ono što je već poznato ne može uzeti zdravo za gotovo“. Feminističku književnu teoriju u svim fazama razvoja posebno interesuje samoispitivanje i nevoljnost da se pristane na jednu lokaciju, ističe priređivačica ove knjige. Preispitivanje tradicije i reevaluacija estetike važni su za ovaj intelektualni tok, jer je takva vrsta preispitivanja dobila mnogostruke forme. Strategije im, da parafraziram Runijevu, nijesu uvijek kompatibilne. Ona se prišuća teksta objavljenoga 1987. godine pod naslovom „Feministička kritika: Kako znamo kada smo pobijedile?“ u kojem Lillian Robinson, piše da objektivno gledano, bilo koje djelo koje u središte svog interesovanja stavlja izučavanje stvaralaštva kakve spisateljke, ima feministički efekat. Proširenje kanona ima feministički efekat gotovo bez obzira na prirodu argumenata i veza koje se djelom uspostavljaju ili ignorišu.

Intelektualni izazov koji su žene postavljale sebi još od vremena Meri Vulstonkraft,³ koja je svoja rana feministička razmišljanja zasnovala na pretpostavkama liberalnog individualizma i materijalizma, sačinjen je od radikalnih evolucija i isprepletan, u postmoderno doba, sa raznim drugim teorijama, pa se opire svakoj generalizaciji. Idiosinkrazija prema generalizaciji manifestuje se i kroz pitanja u rasponu od onih koja se odnose na analizu društvenih formacija koje imaju praktične i psihičke efekte na svoje subjekte, preko kritike slika, posebno stereotipnih slika feminiteta na koje nailazimo u književnim tekstovima, krivotvorenja ženske tradicije (šetimo se potrebe za novom mapom ili, još značajnije, različitom koncepcijom kritičke prakse kojom je pol autora svakako trebalo uzeti u obzir, o čemu je pisala Rut Robins) do stava koji je u fokusu ginokritike u čijem je središtu žena kao stvarateljka tekstualnoga značenja, sa istorijom, žanrovima i strukturama književnih tekstova koje su ispisale žene i temama koje „uključuju psihodinamiku ženske kreativnosti, lingvistiku i problem ženskoga jezika, književnu istoriju i izučavanje pojedinih spisateljki i njihovih djela“.

Ovo su tek neke od pretpostavki na kojima počiva ovo Kembridžovo izdanje. Druge, koje ovom prilikom nijesu eksplicitno navedene, samo potvrđuju neke od stavova koje je jednom davno, u prvoj priređenoj antologiji feminističkih eseja,⁴ ispisala Ileana Șouvolter: feministička kritika cvjeta u kombinaciji sa različitim kritičkim pristupima, u dvadeset prvom vijeku čak i sa semiotikom i naratologijom.⁵ Dalje, razbijanje teorije književnosti kao muškoga bastiona otvorilo je prostor za pojavu teoretičarki koje su preispitale književnoteorijsko nasljeđe. Još jedna od pretpostavki na kojima insistira Șouvolterova, a koju u ovoj knjizi potvrđuju Runijeva i saradnici, jeste ona prema kojoj se feministička književna kritika ne oslanja na jednu autoritativnu figuru ili na korpus svetih tekstova, jer one nemaju „majku svih nas“ ili jedinstveni sistem iz kojega bi crpile fundamentalne ideje“. Izvori su im različiti i ekstenzivni, ali one pišu jednako dobro kao muškarci, mada drugačije, kako je to u jednom prikazu napisala Džordž Eliot. U traganju za sopstvenim

³ Erika Džong napisala je u *Zavođenju demona* da upravo Vulstonkraftova pripada ili predstavlja prvi talas feminizma.

⁴ *Feministička kritika: Eseji o ženama, književnosti i teoriji* iz 1985. godine.

⁵ Suzan Lanser, najznačajnija feministička naratološkinja, navela je kako je spoj između feminizma i naratologije čudan: feminizam je, ističe ona, impresionistički, evolutivan i političan, dok je naratologija naučna, deskriptivna i neideološka. Zaista, „nijedna od savremenih teorija nije izvršila manje uticaja na feminističku teoriju od formalističke strukturalističke naratologije“. Ona navodi da postoji više razloga za nepovjerenje naratologije prema feminizmu: njena kompleksna terminologija, skepticizam prema binarističkom načinu razmišljanja kome je strukturalizam sklon, činjenica da nijedna od naratoloških teorija ne uzima u obzir rod.

glasom, stilom i strukturom, detaljno i u naučnom diskursu, Runijeva i saradnici značajno su ovom knjigom uticali na mapu dosadašnjih feminističkih književnoteorijskih postignuća.

Literatura

- Mills, Sara, Lynne Pearce, Sue Spaul, and Ellen Millard, eds. *Feminist Readings*, University Press of Virginia, Charlottesville 1989.
- Rooney, Ellen, ed. *The Cambridge Companion to Feminist Literary Theory*, Cambridge University Press, Cambridge 2006.
- Robins, Ruth: *Literary Feminisms*, Palgrave Macmillan 2000.

Aleksandra NIKČEVIĆ-BATRIĆEVIĆ

THE RESISTANCE TO GENERALIZATION: FEMINIST LITERARY THEORY REVISITED

This is a short review of the collection of texts published by Cambridge University Press under the title *The Cambridge Companion to Feminist Literary Theory*. Editor of the book is Ellen Rooney, while the other contributors are prominent scholars in the field of feminist literary criticism. The book is divided into three sections in which different aspects of the theory are analyzed.

Key words: *text, tradition, feminist literary criticism, generalization*